

בענין עשיית מנורה בת שבעה קנים בבית הכנסת

פנה אלי איש חשוב נכבד שהוא בן תורה מובהק, היושב בעיר שמחוץ לחיפה, שנזדמן לעירנו וראה להפתעתו כי בבית המדרש המרכזי שבעירנו, יש מנורה מעץ ובה שבעה קנים – ליד העמוד – לשם נוי ויופי – וגם כל צורתה רחוקה מאד מצורת המנורה שבמקדש – שאין בה גביעים, כפתורים ופרחים משוקדים ממנה וגם אין לה בסיס של תלת-רגלים כמנורת המקדש – אלא כן רגיל ביותר ואין בה נרות של שמן עם בית קיבול וכדומה – ובכל זאת, מפני שיש לה שבעה קנים, עורר הפונה הנ"ל על כך שאסור לקיימה וכו' ודרש מאתנו לטפל בענין זה.

והנה בדקנו בבית המדרש ומצאנו מנורה ממתכת בת ששה קנים והנר האמצעי יש בו צורת מגן-דוד יצוקה במקום מנורת חשמל – ואם כן הכל שפיר, ואין אנחנו יודעים אם מקרוב שינו הדבר, והמעיר ראה באמת מנורה בת שבעה נרות חשמליים – אך לעצם הענין, בררנו ההלכה הזאת, כדי להשיב לשואל, ולעניות דעתנו: אין איסור כלל וכלל במנורה חשמלית בת שבעה קנים, כמו שנברר להלן.

ראוי לציין שהשואל הנכבד כבר עורר בעצמו את שאלת הקנים ועוד – ובודאי יש ממש בדבריו, כמו שנברר להלן ונתכוון למייש הגרי"ל צירלסון הי"ד כפי שנביא להלן.

עלינו לציין, כי ביהמ"ד המרכזי שבחיפה, ברח' הרצל, נתיסד על ידי גבאים אנשי תורה, שכפי הנראה עשו הכל בהתיעצות עם רבנים וביחוד שכהן שם בקודש כרב ביהמדי"ר הזה, הרב הגאון ר' מאיר סגל זצ"ל, ששמש בקודש שם כארבעים שנה, וגם מצאנו שלגבי שאלות הקשורות לבנין בית הכנסת, עסקו בכך רבותינו שבארץ ישראל ומצאנו שהרבנים הראשיים לחיפה קודמינו, הגאונים מוה"ר ברוך מרכוס זצ"ל ומוה"ר ניסים אוחנה זצ"ל ומוה"ר יהושע קניאל זצ"ל – שאלו מאת רבינו הגדול, הגאון רבי יצחק איזיק הלוי הרצוג זצ"ל, בענין סדרי בניית בית המדרש הנ"ל, בדבר מיקום ארון הקודש וכו' ונדפסו הדברים בספר היכל-יצחק או"ח, סימן ח' הלכות בית הכנסת, עיי"ש – הרי שברור שראוי להזהר מלהוציא כל חשש פקפוק על הכרעת ראשונים, וברור לנו כי המנורה הנ"ל, שנמצאת בבית הכנסת זה שנים רבות, בודאי שהוכנסה על דעת הרבנים קודמינו – ומצוה לברר טעמם ונימוקם שנמנעו מלאסור הדבר.

*

הנה היסוד ההלכתי – שאסור לעשות כלים, כדוגמת כלי המקדש – בחוץ, הוא מדברי הגמ' במס' מנחות כח, ב (ועי' ר"ה, כד א ועי' מג א): "תניא אידך: לא יעשה אדם בית, תבנית היכל וכו', מנורה כנגד מנורה, אבל עושה הוא של חמשה ושל ששה ושל שבעה לא יעשה, ואפילו משאר מיני מתכות. ר' יוסי ב"ר יהודה אומר: אף של עץ לא יעשה, כדרך שעשו מלכי בית חשמונאי – אמרו לו: משם ראייה? שפודים של ברזל היו וחפוס בבץ, העשיבו עשאו של כסף, חזרו והעשירו, עשאו של זהב". עכ"ל. עי' כל הסוגיא בענין כלי שרת של עץ ועי' הלימוד מן הפסוק: "לא תעשון אתי" (שמות כ כ). שנאמר: "אלקי כסף ואלקי זהב" ונדרש: "לא תעשון אתי כדמות שמי המשמשין לפני במרום". (ר"ה שם, עי' שם) ודעת אביי בסוגיית ר"ה שם עוד: "לא אסרה תורה אלא שמשין, שאפשר לעשות כמותן, כדתניא לא יעשה אדם וכו', מנורה כנגד מנורה וכו'". עי' כל הסוגיא וביחוד בדברי אביי: "לא אסרה תורה אלא דמות ארבעה פנים בהדי הדדי וכו', לא אסרה תורה אלא שמשין שבמדור העליון וכו'". וביחוד המסקנא: "ובמדור התחתון מי שרי והתניא וכו' (דמות תמה ומזלות): שאני רבן גמליאל דאחרים עשו לו – וכו'". ראה עוד שם מה שביחוד חשוב לענינו, במעשה שהיה: "והא ההיא בי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא דהוה ביה אנדרטא והוּו עיילי רב ושמואל ואבוה דשמואל ולוי ומצלו התם ולא חישי לחשדא – רביס שאני". – עי' כל הסוגיא, ועיין עוד במסכת ע"ז שם, ודו"ק.

אמנם, בנידון דידן ברור שאין להביא בחשבון ענין זה של חשד – שהרי בחיקוי כלי המקדש מדובר כאן, ונאמר במפורש: דאפילו ללא חשש חשד כל שהוא, אלא שהאיסור הוא בבחינת גזירת הכתוב, שאפשר להסבירה, אולי, שעשיית כלי המקדש ובנייתו בחוץ – יש בו חשש "קרוב לעי"ז" ר"ל. כמו שהסבירו כמה מרבותינו בענין מעשה העגל, ותיקונו על ידי מעשה המשכן (ראה בספרי כמה מגדולי המפרשים).

אך אמנם יש לפרש בנידון דידן טעם אחר: שיש בכך משום הקלת ראש במקדש או בכליו – שנצטוינו על מורא המקדש וכבודו כידוע. אכן, ענין זה של טעם האיסור – אם היא כגזירת הכתוב, וזה נוגע לשאלה המפורסמת: האם רק העשייה אסורה, אבל ההשהיה מותרת, שנסתפקו בו רבותינו האחרונים, ואכמ"ל, ולהלן נברר בעז"ה.

אכן, זכרתי ימים מקדם, ואת השעות הנפלאות של עסק בת"ת בחבורה של מצוה, בבית מו"ר מרן הגרי"א הלוי הרצוג זצ"ל, ראש הרבנים לישראל, שבביתו היו מתכנסים אדירי התורה שבירושלים עיה"ק, לעסוק בדבר ה' זו הלכה. פעם אחת זכיתי לשבת ליד שולחן מלכים זה, כשהועלתה לדיון השאלה: בדבר חשש איסור בעשיית המנורה לסמל מדינת ישראל, כידוע שהיא מנורת שבעה קנים, המסודרת במתכונת התחריט שעל קשת טיטוס שר"י שברומא – ומרן הרב הרצוג זצ"ל השיב: שברר הענין בהרחבה, ומאחר שטעות בידי החורטים הללו, שעשו צורת המנורה על בסיס שטוח ורחב מלמטה ועליו שנים או שלש שכבות-שכבות – צרות והולכות ועליהם עמד גוף המנורה ונרותיה – ומאחר ונתברר הן עפ"י תורה והן עפ"י מדע, שטעות היתה בידי החורטים הללו והמנורה היתה עומדת על בסיס של שלש רגלים, כידוע וכפי שמצייר הרמב"ם בכתי"ק בפה"מ למנחות פרק ג'

בענין עשיית מנורה בת שבעה קנים בבית הכנסת קה

(הרב התייעץ בדבר עם ראשי הארכיאולוגים פרופ' בנימין מזר ופרופ' יגאל ידן – ודומני שהסכימו לדעתו), הרי דעתו לכאורה: שאין איסור כלל ועיקר בעשיית צורת המנורה ע"י שינוי – חוץ מטעמים לעומק הסוגיא וההלכה השמורים עמו. שוב זכורני – שפעם אחת באה לפני רבנו זצ"ל שאלה, בדבר מנורת שבעה קנים, שתרמו לכנסת של מדינת ישראל, ידידי ישראל שבאנגליה, ובהם בני-ברית ושאינם בני-ברית – ואף אז התיר את הדבר, וברר טעמיו ודעתו בהרחבה ובחריפות ובקיאיות נפלאה – והנה ב"ה זכינו שנתפרסמה תשובה זו, בתמציתה, בירחון קול תורה בגליון סיון-אלול תשי"ד (שנה ח', רכ"ה, חוברת י"ג), אמנם שם נזכר שזה רק קונטרס א' והכריע להתיר, והסכים עמו מרן הגר"ץ מאיר חי עוזיאל זצ"ל הראשון לציון, ונזכיר להלן תמצית הדברים (ראה תמצית גם בס' תחומין כרך ב', עמ' 167, היו"ל ע"י צומת בהשתתפות אריאל – מכון הרי פישל ירושלים). מרן הרב הרצוג זצ"ל כותב: "יש לנו לחקור אם רק העשיה אסורה, אבל ההשהייה אין בה איסור וכו' (וני"מ אם עשה בדיעבד בשוגג או אפילו במזיד, או שעשה עכו"ם אם מותר לו להשהותה אצלו)". ומפלפל בענין שאפשר לפרש: "לא תעשון" – עשה הוא דאסור, אבל גרמא שרי, כמו בשבת ובבכורות...". ודוחה סברא זו ומסיק: "שאין ללמוד השהייה מעשייה, שעשייה היא מעשה, משא"כ השהייה שאין צריך לכל זה, שאינו במשמע בפסוק, אלא: עשייה ולא בא בשום לימוד של המצות שהתורה נדרשת בהן – לרבות השהייה". עיי"ש בכל דבריו ומ"ש: "שיותר חמור האיסור של עשיית דמות אדם לנוי, מן האיסור של עשיית תבנית מנורה וכדומה – שאיסור הרחקה מעבודה-זרה יותר חמור מענין המנורה, שלא אסרה תורה אלא משום מורא מקדש", ומרן הרב הרצוג זצ"ל כותב: "וכדומה שבפרוש יוצא כן מדברי הרמב"ם פ"ז, מהל' בית הבחירה הלכה י"י – (מתוך עיון בדברי הרב שם יוצא: שמציע ללמוד מסמיכות ההלכות שם פ"ז, ה"א: "מצות עשה ליראה מן המקדש שנאמר: ומקדשי תיראו" וה"ב מבאר: "איזו היא יראתו וכו'", בהלכה ח': "אסור וכו' שיקל ראשו וכו'" – ובה"ט מבאר הרמב"ם: "האיסור שיפנה או שיישן בין מזרח למערב וכו'"). ובהלכה י' מבאר עניננו: "ואסור לאדם שיעשה בית וכו', מנורה וכו', אבל עושה הוא וכו'". עיי"ש. ועוד דייק שם מן העובדא, שברמב"ם בס' המצוות שלו מצוה כ"א דמורא מקדש – לא הביא איסור זה של עשיית המנורה, ולא מנאו בנפרד במנין המצוות ואף לא במצוות שמנה על סדר הרמב"ם, ומסיק מרן הרב זצ"ל מתוך זה ומסדר ההלכות, שלכאורה הרמב"ם סובר: שהאיסור שלא יעשה תבנית מנורה וכו', אינו אלא מדרבנן – ומעתה פשוט דהוא קל מאיסור עשיית צורת האדם לנוי, וידועה דעת הגאון הנצי"ב זצ"ל, בהעמק שאלה על פרשת יתרו, לשיטת רוב גדולי הראשונים, שהשהייה מותרת בדבר הנ"ל – וק"ו שבעשה מנורה שמותר להשהותה (וכן הביא שם בסוף התשובה בשם הנחל-אשכול, שמתיר ההשהייה וכו', עיי"ש בשם גיסו מה ששמע מהגרנ"ש גרינשפאן זצ"ל מלונדון ואכמ"ל).

בתשובתו מאריך הרב זצ"ל, לטפל בענין התנאים שצריכים להיות במנורה ואם הם לעכובא, כגון: א. גובהה. ב. משקלה. ג. שלא תעשה מגרוטאות. ד. שתהא מקשה ועשויה מזהב וחלולה – והציע: שבזהב – צריך להיות מקשה ולא חלולה וביתר המתכות יכולה להיות חלולה, אך צריך שתהא מקשה מעשה אחת וזה לא כשטת המל"מ שם – שפסולם של גרוטאות ופסולם של שאר המינים, פרט לזה, אינו אלא לכתחילה – עיי"ש בכל דבריו,

ומה שהביא דברי הראשונים והפוסקים ע"ז והני"מ לענינו, שאין במנורה דידן אף אחד מכל התנאים הללו – אלא שנסתפק בכך לחלק – בין דיעבד לכתחילה – ודו"ק.

אמנם עיקר היתרו של מרן הרב הרצוג זצ"ל מבוסס על כך: שאין בקניה של מנורה זו, שום בית קיבול כל שהוא לשמן, שהיא בטח מנורת חשמל, וזה בודאי מעכב בין בזהב בין בשאר מיני מתכות, שבלי שבעה בתי-קיבול – אינה אלא צורה של מנורה, לא מנורה ממש. וכדמפורש במשנה, וכן כותב רבינו הגדול הרמב"ם: "שבעת קני המנורה מעכבין זה את זה, ושבעת נרותיה מעכבין זה את זה, ומה שנחלקו רבותינו התנאים ז"ל, אם המנורה והנרות היו מחתיכה אחת – בזה הכל מודים: שכשאין שם לא נרות ולא מקומות קיבול לנרות, שבהם נותנים את השמן, שאין זו מנורה כלל וכו'". ועי' מנחות פ"ח, ב, והמפרשים ורמב"ם פ"ג מה' בית-הבחירה ועי' בקרית ספר שם וכו' – ומסקנתו: "ולית דין צריך בשש, שמנורה חשמלית כזאת של שבעה קנים, אינה בכלל האיסור כלל וכלל וכו'".

עוד עיי"ש מה שמסיים מרן הרב הרצוג זצ"ל, והוא נוגע במישרין לענינו: "ומעיד אני עלי שמים וארץ, שנודמנתי פעם להיות בבית הכנסת הגדול של אחת המושבות הגדולות שבארצנו הקי' וראיתי שם עומדת לפני ארון הקודש, מנורה חשמלית בת שבעה קנים ולא אמרתי דבר, היות שזה היה קיים משנים רבות, כבר מימי קודמי הגאון החסיד זי"ע (הכונה למרן הגראי"ה הכהן קוק זצוק"ל). וגם שימשו במושבה ההיא רבנים מומחים והיו שם בע"ב יודעיתורה וסמכתי שבודאי עשו עפ"י שאלת חכם – והותר להם על יסוד זה (שאינן נרות של שמן ואין בית קיבול) או על היסוד שהשהייה מותרת".

עיי"ש עוד: בשם מרן הגאון מטאוורג ר' אברהם הכהן בורשטיין זצ"ל – שבסוף ימיו כיהן כראש הישיבה המרכזית "מרכז הרבי" של מרן הגראי"ה קוק זצ"ל בירושלים, שהשיב לשואל: "ופרנסי העדה נתנו לאומן, לעשות מנורות נאות בשבעה קנים ובעת שנגמרה המלאכה ממתכות שעשו, עלתה לי הספק וכו'". והשיב: "ע"ד המנורה יש בזה כמה טעמים להתיר: האי' שהוא בודאי מזכוכית ואין עושין כלי שרת מזכוכית (עיי"ש שתמה על כך מרן הרב הרצוג זצ"ל, שהשואל הזכיר מתכת – ולעני"ד אולי נתכון הגאון מטאוורג זצ"ל לנרות חשמל) והבי': דההלכה, דרק העשיה אסורה ולא ההשתמשות, ועוד טעמים אשר דכ"ז מותר לכל הדעות...". וכן עיי"ש עוד מ"ש בשם אביו הגאון ר' יואל הרצוג זצ"ל, שמצא בכת"י על גליון השו"ע שלו: "שבמנורות של עלקטריק (חשמל) מותר, שאין זו מנורה כלל, שאין בה שמן ולא שום בית קיבול לשמן".

כפסק זה להיתר פסק גם הגאון מוהרי"ל צירלסון זצ"ל, בספרו מערכי לב, שהשיב להרה"ג מוה"ר שלום רבינוביץ זצ"ל, הרב דק"ק בריטשהאן ונדפסה התשובה בסי' הני"ל בהשמטות סימן ג' עמ' תפ"ג במהדורת תרצ"ב: "ע"ד שאלתו בנידון מה שעשו בעירו באיזה בתי כנסיות, מנורות עלקטריות בנות שבעה קנים ממש, כמו המנורה שבבית המקדש", שלפיכך חוכך בזה כת"ר להחמיר – הנה לפעני"ד, אין כאן מקום לאיסור בזה מטעמים אלה: לבד עשיית שבעה קני המנורה, צותה ע"כ התורה: "ועשית נרותיה שבעה". הנרות הללו היינו: בזיכין, שנותנין בתוכן השמן והפתילות וכו', הן המה היו קבועים בתוך הקנים וכו', לפיכך מתבססים ע"ז אלה הדינים וכו', שהינם לעיכובא לגבי הנרות, מאיזו מתכת

קז בענין עשיית מנורה בת שבעה קנים בבית הכנסת

שתהא המנורה – א. שענין הנרות צריך להיות משונה בתכלית מענין הקנים. ב. שהנרות צריך שיהא להם פיות פתוחים מלמעלה, כתבנית בזק דלולא זאת אינם נרות. ג. שמצד תכונתם יהיו עשויים ביחוד, בשביל קבלת השמן והפתילות הנתנים בראשם. ד. שיהיו מיוחדים בשביל קביעתם בראשי הקנים ולא שהקנים יהיו חלולין מלמעלן בשיעור ידוע ושחלל זה ישמש בתורת פה לקבלת השמן והפתילה – כתשובת הריב"ש סימן ת"י. ה. שיהיו של מתכת ולא של זכוכית, כמו שפסק הרמב"ם פ"א מהלכות בית-הבכירה הי"ח: "ואם עשאו של עץ, או עצם, או אבן, או של זכוכית פסולים".

הגרי"ל צירלסון זצ"ל, מפרט שם חסרון כל התנאים של כשרות המנורה – במנורה חשמלית כידוע, ומסיק: הלכך הוא, שאין מקום כלל וכלל להאיסור של עשיית התבנית של מנורת-המקדש, כמו שמתבאר היטב מדברי הרמב"ם (פ"ז סוף הערה ו') וכדפשיטא להשי"ך (יו"ד סימן קמא, ס"ק לה) ולהחכם צבי בתשובותיו סימן ס': "ובכן הנח להם לישראל להאיר בית הכנסיות במנורות יפהפיות כאלה".

והנה עמיתי הגאון מוה"ר אליהו בקשי-דרון שליט"א, אז הרב הראשי וראב"ד חיפה, וכעת הרב הראשי לישראל וראשון לציון ברר שאלה זו להלכה בחוברת ארחות, היו"ל מטעם המועצה הדתית דחיפה, בענין בית הכנסת שבבי"ס יבנה שבחיפה, שגם שם נמצאת מנורה חשמלית כזו, והביא גם דברי הראשון לציון הרב הראשי, הגאון מוה"ר עובדיה יוסף שליט"א, שצדדו להתיר מכל הטעמים הנ"ל ואנן מה נעני אבתריהון.

אשר על כן נראה לי, שאין כל איסור בהמשך קיום המנורה בביהמ"ד המרכזי, ואורה לפני ה' – אור תפילה ואור תורה, שאינו פוסק ב"ה מן הבית הזה, יהי רצון שימשיך להאיר ביום ובלילה ואורה יגיה, עד שיקויים בנו בזכות התורה והתפילה: "אור חדש על ציון תאיר ונזכה כולנו במהרה לאורו" אמן כן יהי רצון.

*

אחרי שכתבתי דברים אלו נשאלתי על ידי אחד מנכבדי אחי המסדר "בני-ברית" בדבר סמל המסדר שהיא מנורה – הדומה למנורה שבסמל מדינת ישראל ועל דבר הטכס הנהוג אצלם שמדליקים שבעה נרות של חלב או פרפין במנורה בת שבעה קנים שבלשכה – וצידד השואל לאסור, כי לכאורה אין לעשות מנורת שבעת קנים – כבמקדש.

השיבותי לשואל כי ע"פ שיטת הגרי"ל צירלסון ומ"ש בשם מרן הגראי"ה הלוי הרצוג זצ"ל נראה לי להיתר בענין זה – ושאין ראוי לעורר הדבר ולהביא לידי מחלוקת במקום שאפשר.

אך לאחר ששמעתי מן השואל הנכבד שהביא הדבר לפני גדולי הרבנים שבארץ ישראל ופסקו לאיסור, שמתי את לבי לחזור ולברר הלכה זו ממקורותיה – כדלהלן – ודי' יצילנו מטעות וממכשול, על דבר כבוד שמו.